

УНІЯ

Руслана Шеретюк,

*кандидат історичних наук, завідувач кафедри мистецтвознавства
і культурології Рівненського інституту слов'янознавства
Київського славістичного університету*

ОБСТАВИНИ ПОВЕРНЕННЯ «БЛАГОЧЕСТИВИХ» ПАРАФІЯН ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ДО УНІЇ НАПРИКІНЦІ XVIII СТ.

На основі архівних документів з'ясовуються обставини повернення новонавернених православних парафіян Правобережної України до Унійної церкви наприкінці XVIII ст., а також реакція світських і церковних структур Російської імперії на цей процес.

Ключові слова: *російське самодержавство, імператор Павло I, Правобережна Україна, Російська православна церква, Унійна церква, архівні документи.*

У дореволюційній та радянській історіографії побутувало твердження про масовий добровільний, продиктований вільним визначенням, перехід мільйонів уніатів Правобережжя до Російської православної церкви в кінці XVIII ст. Ця усталена теза, з огляду на виявлені й інтерпретовані автором дослідження архівні документи, потребує уточнення та коригування.

Окремі аспекти процесу «возз'єднання» уніатів Правобережжя з РПЦ наприкінці XVIII ст. студіювали дореволюційні історики, зокрема М. Коялович¹ і В. Переговський². Вагомий внесок у вивчення цієї проблематики зробили сучасні вітчизняні науковці, зокрема С. Жилук³ і Н. Стоколос⁴, а також співробітники Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України⁵. Однак тема нашої статті не була предметом дослідження у працях згаданих авторів, як і в низці інших, менш масштабних студій з історії релігії в Україні, внаслідок чого вона вивчена недостатньо, а отже, вимагає більш детального розгляду.

Мета цієї наукової розвідки полягає у з'ясуванні обставин повернення православних парафіян Правобережної України наприкінці XVIII ст. до Унійної церкви. Завдання дослідження – встановити причини такої релігійної конверсії частини православного населення та реакцію урядових кіл Російської імперії на цей процес.

Задекларовані Катериною II засади віротерпимості та толерантності державної релігійно-церковної політики в «Трактаті, укладеному в Гродно між Її Величністю Імператрицею Всеросійською і Його Величністю Королем і Яснішою Річчю Посполитою Польськими» від 11–22 червня 1793 р.⁶, де, зокрема,

наголошувалося на тому, що вона «ніколи не побажає використати права Самодержавства на засудження Римсько-Католицького обох обрядів закону» на землях, які відійшли до Росії⁷, не стали основою реальної політики російського уряду в цій царині. Майже відразу вони були знецінені цілеспрямованою самодержавно-синодальною кампанією форсованого скасування Унійної церкви. Це, за категоричним висловом імператриці, мало стати «найнадійнішим засобом для укріплення народу місцевого в однодумстві та спокої»⁸. Відтак до цієї Церкви ставилися як до перешкоди у планах царату перетворити край на невід'ємну складову Російської імперії.

Твердження багатьох, зокрема дореволюційних, авторів щодо добровільності переходу уніатів до РПЦ не витримують критики. Низка імператорських указів того часу дає підстави для висновку, що такий перехід сотень тисяч, а з часом – упродовж 1794–1796 рр. – і понад двох мільйонів сповідників греко-католицького обряду на православ'я ініціювався, спрямовувався, стимулювався, а також жорстко контролювався світською й духовною владою імперії. Безумовно, в середовищі уніатів Правобережжя України мав місце рух до єднання з православ'ям як реакція на утиски з боку польських поміщиків-католиків і, зрештою, принижений статус їхньої Церкви. Але без цілеспрямованих і настирливих дій владних чинників задля його динамізації цей процес не набув би таких масштабів. Намагаючись охопити ним навіть тих, хто цього об'єднання не бажав, російський царат у тісній взаємодії з православним духовенством використовував також методи примусу та сили. Промовистим свідченням цього було повернення новонавернених православних парафіян – колишніх уніатів – назад «в унію» відразу після того, як імператорський престол посів син і спадкоємець Катерини II Павло I (1796–1801). Публічні заяви цього монарха про релігійну толерантність стали поштовхом для масових протестів населення проти самодержавно-синодального «благочестя», нав'язаного йому силоміць у часи правління Катерини II.

Відповідно до імператорського указу від 26 лютого 1797 р., був створений окремий департамент Юстиц-колегії для представництва інтересів віруючих обох католицьких конфесій⁹. Царським указом від 28 квітня 1798 р. у межах Російської імперії було засновано шість римо-католицьких та три уніатських єпархій¹⁰. Все це вказувало на певну переорієнтацію російського самодержавства у його релігійно-церковних пріоритетах. Саме тому в роки правління імператора Павла I не лише помітно сповільнюється перехід греко-католиків на православ'я, але й простежується тенденція до зворотного процесу. Виявлені архівні матеріали дають змогу відтворити складну палітру обставин, які зумовили повернення значної кількості православних парафій до віри батьків, тобто унії. Водночас вони фіксують реакцію на нього світських і церковних структур імперії.

Так, навесні 1798 р. через с. Кордишев Кременецького повіту проходить піхотний гренадерський полк, офіцери якого переказали селянам, «що тепер унію правити дозволено». Як інформують матеріали Волинської духовної консисторії, «грумада, взявши уніатського священника Гурковського, почала

відправляти службу»¹¹. Реакція місцевої влади не забарилася: незабаром цей ієрей був доправлений у Кам'янець-Подільський для слідства. Усунувши «неблагонадійного» священнослужителя, чиновники Кременецького нижнього земського суду виїхали в те село для відповідної «роз'яснювальної» роботи. Однак, як сказано в їхньому рапорті до Волинського губернського правління, «хоча суд неодноразово повчав жителів кордишевських, що вони ні під яким приводом відстати від благочестивої віри не можуть, і що за упертість будуть відіслані до брацлавського і подільського єпископа Іоанникія для повчання і вчинення за порушення віри згідно духовних правил, то вони упиралися, й крім того, коли дізналися, що надісланий в ту церкву від духовного правління благочестивий священник, то вони церкву так забили були міцно, що ледь можна було відкрити її»¹². На переконання авторів цього документа, це було зроблено мешканцями Кордишева не інакше, як «з намовляння місцевого уніатського священника». Тож, незважаючи на те, що о. Гурковський у своїй доповідній з цього приводу стверджував, що «здійснював у церкві уніатське богослужіння не з власної волі, а з примусу парафіян», справа проти нього набирала обертів. Представниками влади був навіть використаний парафіянин Пархомлюк, який звинуватив ієрея Гурковського у викраденні церковних речей. Урешті-решт, згідно з резолюцією Волинського губернського правління, священника було піддано «вируку по всій суворості законів»¹³.

Дещо інакше склалася ситуація в с. Башковець Кременецького повіту. Тут греко-католицький парох Забавський «осмілився», як читаємо в донесенні у Волинську духовну консисторію, разом із парафіянами розпечатати освячену православну церкву і відправляти в ній уніатське богослужіння¹⁴. Більше того, коли місцевий православний ієрей Іван Базилевський «застав, що уніатський піп в тамтешній церкві відправляє богослужіння, то люди, які були в церкві, побачивши цього священника, вибігли, не допускаючи його в церкву. Схопили за руки, і виводячи його за цвинтар, зло лаяли непристойними і безчесними словами, роздираючи одяг, який і порвали»¹⁵. У с. Княгининки Луцького повіту унійний священник Іван Терлецький, відправляючи службу за греко-католицьким обрядом, тим самим, як зазначалося в документі, «повертав від благочестя» місцевих мешканців¹⁶.

У грудні 1798 р. до Волинського губернського правління надійшла інформація про те, що жителі с. Новосілки Володимирського повіту, котрі свого часу приєдналися «до благочестя», знову повернулися в унію, а також про те, «що місцевий уніатський піп Антоній Лелявський благочестиву в тому селі церкву посвятив і в ній відправляє богослужіння за уніатським обрядом»¹⁷. У зв'язку з цим, Володимирський повітовий нижній земський суд «повною присутністю» виїхав у вказане поселення для того, «щоб прищепити місцевим жителям, що вони, один раз прийнявши благочестиве віросповідання греко-російської віри і виконавши в обов'язковому її перебуванні присягу, повинні залишатися у вірі, яка предками їх сповідалася»¹⁸. Проте, як довідуємося з розпорядження Волинського губернського правління до луцького греко-католицького єпископа С. Левинського, «ті мешканці Новосілок, не поважаючи того суду повчання,

сказали в присутності того суду, що вони в благочестивому сповіданні віри бути не хочуть, а бажають залишитися в унії, і що від унії ніяка жорстокість покарання їх не відверне»¹⁹.

Влітку 1799 р. Волинській духовній консисторії стало відомо, що парафіяни с. Озеро Луцького повіту «ухилилися з требами від благочестивого священика до жидичинських василіан». Як з'ясувалося згодом, василіанин Анатолій Зубович «не лише всі місцевим благочестивим жителям треби надавав, але навіть одного з них, а саме Федора Столярчука, благочестивим священиком охрещене і Федором назване немовля минулого червня 12 дня в унію перехрестив і переназвав Онуфрієм»²⁰.

Показовими у контексті форсованого, а відтак, нав'язаного силоміць населенню Правобережжя ще за Катерини II православ'я стали події у с. Котів Луцького повіту. Протести місцевої громади спонукали Луцький нижній земський суд навіть провести розслідування з цього приводу. Як свідчили селяни Котова, тамтешня церква Св. Параскеви «з минулого 1797 р. посвячена без згоди парафіян тієї церкви і за відсутності їх вдома». Місцеві мешканці заявляли чиновникам, що їм було «невідомо прямо про посвячення», а тому «благочестивих священиків до служіння в цій церкві не допустили, а самі ходити до неї не хотіли, і всі християнські треби приймали... в селі Покашові Дубенського повіту в уніатській церкві Братковського»²¹.

Ці та багато інших подібних фактів повернення «благочестивих» парафіян до унії викликали стурбованість не тільки духовного, але й світського керівництва Волинської губернії. Її чільником графом І. В. Гудовичем були ініційовані відповідні запобіжні заходи. Про це дізнаємося з офіційного листа Волинського губернського правління «Про відступ мешканців деяких повітів від прийнятої ними Православної Греко-російської віри до унії», відправленого луцькому греко-католицькому єпископові С. Левинському 8 червня 1799 р. Першочергове завдання, на думку губернських високопосадовців Волині, полягало в тому, щоб «у ті поселення, де деякі мешканці відступили від Православної Греко-російської віри до унії, відправити одного благонадійного члена», котрий би спільно з духовним депутатом від владики С. Левинського і нижніми земськими судами «здійснив скрізь на місцях точне слідство, за чім намовлянням діяли ті жителі, які звернулися спочатку до благочестя», але потім «відійшли від нього»²². Далі в документі йшлося: «Якщо в ході слідства з'ясується, що... хтось із уніатських священиків був приводом до відступництва селян від благочестя до унії, таких тоді ж вимагати від єпископа (уніатського. – Авт.) передати законному осуду». Рішуча налаштованість чиновників Волинської губернії притягнути до відповідальності винуватців стосувалася також «зачинщиків» з-поміж парафіян, яких окремою резолюцією вимагалось «віддати кримінальному суду для покарання публічно перед іншими, щоб кожен бачив, що вони, відступаючи від панівної віри і спокушуючи інших, не залишаться без покарання»²³.

У зв'язку з цим, увагу привертають віднайдені автором у Державному архіві Волинської області близько 40 пояснювальних записок селян Луцького повіту, котрі, перейшовши до православ'я, згодом повернулися в унію. Так, Ігнатій

Фрозинський писав, що «відпав в унію, в чому признається і не хоче повернутися до благочестя»²⁴. Селянин Андрій Кошманський повідомляв, що «вінчався, сповідувався і святих таїнств долучався, і дитину чоловічої статі хрестив у костелі за обрядом уніатським»²⁵. Афанасій Остапович визнав, що не лише «сповідь і треби приймав у костелі за уніатським обрядом», але в унії «й нині перебуває»²⁶. При цьому, що майже всі опитані чиновниками селяни у заявах зазначали, що «про розбещення від благочестя ніякого намовляння ні від кого не чули»²⁷.

Занепокоєння Волинського губернського правління викликала звістка про те, що в окремих селах, зокрема Баковцях, Рикалях, Полгонові та Літишині, а також містечку Торговиця Дубенського повіту, де існували «благочестиві церкви і жителі сповідують греко-російську православну віру», були побудовані греко-католицькі каплиці. Їхнє спорудження, як наголошувалося в документі, велося «без дозволу цивільного керівництва», а тому уніатському єпископові наказувалося негайно їх опечатати й надалі не відкривати, а також нових не будувати «ні під яких виглядом»²⁸. Більше того, від греко-католицьких священників, котрі проводили в них богослужіння, вимагалися розписки про те, що вони «не дадуть приводу людям, які приєдналися до благочестя, ходити в облаштовані каплиці» та «ніяких благочестивим сповідникам треб надавати не будуть під страхом суворого по закону покарання»²⁹. До участі у заходах, спрямованих на перешкоджання поширення «спокуси» серед «благочестивого» населення, залучалася й православна ієрархія. Зокрема, єпископу житомирському Варлааму та єпископу брацлавському і подільському Іоаннію Волинське губернське правління пропонувало відправити у згадані «неспокійні» поселення «священиків у духовних справах умілих», аби ті ґрунтовно вивчили ситуацію³⁰.

Не обійшло своєю увагою Волинське губернське правління й саме уніатське духовенство, котре продовжувало ревно триматися унії. Воно сприймалося можновладцями та православною ієрархією як чинник, що перешкоджав подальшому утвердженню православ'я на Правобережжі. З огляду на це, світське керівництво губернії вимагало від унійного єпископа С. Левинського, щоб «тих уніатських священників, котрі залишилися без парафій, і не маючи ніякої осілості, проживають єдино в поселеннях на спокусу народу, перевести... в інші місця, де існує унія»³¹.

Небезпідставність таких вказівок урядовців доводить, зокрема, масове повернення «благочестивих» парафіян с. Чернятин Махновського повіту Подільської губернії назад в унію. «Спокушав» їх до цього, як з'ясувалося в ході слідства, «безмісний уніатський піп» Кудрицький. «В попередження безладу від свавілля і спокуси безмісних уніатських попів» губернатор Поділля О. А. Беклешев розіслав резолюцію земським чиновникам з тим, щоб вони «всемірний та неухильний мали нагляд, аби ніхто з цих попів до розпусти православного народу і до відправлення в греко-російських церквах уніатських обрядів наважуватися не міг»³². Якщо ж все-таки «спокусник на словах і в справі виявиться», то, «такого взявши під охорону.., направити з караулом у Кам'янець-Подільський»³³. Про рішучу налаштованість Беклешева в цій справі свідчить також його указ із Брацлавського намісницького правління від 15 квітня 1797 р.

У ньому, зокрема, йшлося про те, щоб із «винуватцями вчинено було зі всією суворістю законів і височайших указів, забираючи уніатських попів, котрі осмілюються в благочестивих церквах відправляти богослужіння під варту, висилати в Кам'янець-Подільську фортецю»³⁴.

Варто підкреслити, що суперечливість релігійно-церковної політики російського імператора Павла I щодо українського уніатства викликала певне замішання не лише у пересічних парафіян, котрі трактували монарші укази з погляду своїх інтересів та сподівань, але й серед вищих ієрархів Унійної та Православної церков. З одного боку, зміцнення позицій Римо-католицької церкви в роки його правління, а також відкриття греко-католицьких єпархій, сприяло частковому відновленню втрат – за висловом Г. Лужницького, «вигоєнно ран» Унійної церкви³⁵. З іншого боку, імператор Павло I, наголошуючи на вільному віросповіданні представників усіх громадянських станів Російської імперії, водночас забороняв «таємним умовлянням і силою» відривати від Православної церкви віруючих. Це ставало приводом до різних протистоянь між особами із середовища вищого духовенства обох Церков, де кожен відстоював свою правоту.

Показовою в цьому плані є своєрідна полеміка «Луцького уніатських церков єпископа» Стефана Левинського з Брацлавською православною духовною консисторією, яка, по суті, велася через Волинське губернське правління. Її спричинила поява розпорядження цього правління від 28 березня 1799 р. Згідно з ним, єпископ Левинський вимагав «підтвердити строго городничим і нижнім земським судам, щоб вони по справах, де замішане уніатське духовенство, не наслідувалися здійснювати слідств без визначених ним, паном єпископом, депутатів із уніатських священників, і з боку духовенства панівної релігії, щоб були такі депутатами священники, які ніяк не належали до перетворення народу в благочестя»³⁶.

Ця постанова Волинського губернського правління, потрапивши в поле зору Брацлавської духовної консисторії і, зокрема, єпископа брацлавського і подільського Іоаннікія, викликала протест проти останньої вимоги уніатського ієрарха. У листі Брацлавської духовної консисторії до чільників Волинського губернського правління зазначалося, що «священники, котрі обертали народ у греко-російську віру, робили це відповідно до височайшої волі і турботи блаженної і вічної гідної пам'яті благочестивої государині імператриці Катерини II, як видно з іменного указу, даного Синоду 12 квітня 1795 р.»³⁷. І далі: «...вони, отримавши владу до прийняття бажань народу..., і виконавши те з Божою поміччю з успіхами, не лише не заслуговують відсторонення від посад, але більше можуть мати від інших, як такі, що виконали волю височайшої влади»³⁸. Також керівництво Брацлавської духовної консисторії стверджувало, що вважає вираз «до перетворення народу в благочестя» образливим для панівної релігії, тому що ті, хто «працювали в приєднанні народу, обертали його в істинно сповідувану прабатьками їх, а не перетворювали до якоїсь омани»³⁹.

У відповідь на це послання православного відомства, греко-католицький єпископ С. Левинський у своєму листі до Волинського губернського правління вказував, що не розуміє, «як сміла Брацлавська духовна консисторія писати те, що православні священники, обертаючи народ на православ'я насильно, робили це

нібито відповідно до височайшої волі... імператриці Катерини II, в указах якої було висловлене повеління і попередження, щоб у оберненні народу на благочестя відсутній був привід примусу і насильства! І саме тому нині справа йде до слідства, чому народ насмілювався у деяких місцях відчинити замкнуті церкви і примушувати уніатських священників до здійснення в них богослужіння, і чи це так насправді, що хоча в деяких місцях народ і не бажав благочестя, то нині залишається в унії і залишитися бажає, однак зачинені і запечатані церкви насильно»⁴⁰. У зв'язку з викладеними обставинами, владика ставив цілком слушне питання: «Яким же чином ті благочестиві священники, котрі цього всього були причиною, можуть входити в слідство разом із губерньським членом і нижніми земськими судами?»⁴¹.

Зрештою, керівництво Волинського губерньського правління вирішило дистанціюватися від цієї гострої дискусії між унійним і православним ієрархами. За його постановою, обидві сторони в подальшому повинні були проводити «переписку не за посередництва губерньського правління, але через зносини між собою». Попри це, воно висловило греко-католицькому єпископові зауваження, що той неправильно переклав вираз «до обернення народу на благочестя». Як сказано в листі, «ці слова... писали завжди на польському діалекті... До наврацання люду на благочестя, а на російську мову перекладається до обернення народу на благочестя» (виділено в документі. – Авт.)⁴².

Після смерті Катерини II в релігійно-церковному житті автохтонного населення Правобережної України мали місце процеси, які були далекими від її внутрішньої політики. Зміна політичного курсу російського царату в релігійно-церковній сфері на Правобережжі в час правління імператора Павла I (1796–1801) зумовила розширення прав Римо-католицької церкви та певне зміцнення Унійної. У цей період не лише виразно уповільнюється перехід уніатів на православ'я, але й відбувається зворотній процес повернення частини новонавернених православних в унію.

Опрацьовані документи дають підстави для твердження, що адекватною реакцією новонавернених «благочестивих» парафіян на зменшення тиску на них стало повернення значної кількості їхніх парафій до Греко-католицької церкви. Зовсім не другорядну роль у цьому відігравали унійні священники та представники польської шляхти, котрі не тільки підтримували, а й дуже часто ініціювали цей процес. Водночас чимало архівних документів засвідчують антиунійний урядовий курс Російської імперії кінця XVIII ст., репрезентанти якого намагалися зупинити цей процес і всіляко зміцнити позиції Російської православної церкви.

- 1 Коялович М. История воссоединения западнорусских униатов старых времен / М. Коялович. – СПб.: В Типографии Второго Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1873.
- 2 Пероговский В. Отрывок из истории присоединения на Волини униатов к православию в царствование Екатерины II и Павла I / Василий Пероговский. – Почаев: Типография Почаевской Лавры, 1880.
- 3 Жилюк С. І. Російська православна церква на Волині (1793–1917 рр.) / Сергій Іванович Жилюк. – Житомир: Журфонд, 1996.

- 4 Стоколос Н. Г. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX – перша половина XX ст.): Монографія / Надія Георгіївна Стоколос. – Рівне: РІС КСУ – ППФ «Ліста – М», 2003.
- 5 Історія релігії в Україні: У 10 т. / Редкол.: А. Колодний (голова) та ін. – К.: Український Центр духовної культури, 1999. – Т. 3: Православ'я в Україні / За ред. А. Колодного, В. Климова.
- 6 «Трактат, заключенный в Гродно между Ее Величеством Императрицею Всероссийскою и Его Величеством Королем и Яснейшею Речью Посполитою Польскими» от 11–22 июля 1793 г. // Полное собрание законов Российской империи, с 1649 года (далі – ПСЗРИ). – СПб.: В Типографии II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. XXIII: С 1789 по 6 ноября 1796. – № 17.141. – С. 442–447.
- 7 Там же. – С. 446.
- 8 Императорский указ, данный правящему должности Генерал-Губернатора Минского, Изяславского и Брацлавского Генерал-Поручику Тутолмину «Об устраниении всяких препятствий к обращению Униат к Православной Греческой Церкви» от 22 апреля 1794 г. // ПСЗРИ. – Т. XXIII. – № 17.199. – С. 509.
- 9 Императорский указ «Об учреждении при Юстиц-Коллегии Лифляндских, Эстляндских и Финляндских дел Департамента для Римско-католических Юстицких дел» от 26 февраля 1797 г. // ПСЗРИ. – Т. XXIV. – № 17.836. – С. 493.
- 10 Державний архів Рівненської області. – Ф. 22 (Острозький повітовий суд, м. Острог Волинської губернії). – Оп. 6. – Спр. 3 (Реестр указів та директив, що надійшли до Острозького повітового суду). – Арк. 766.
- 11 Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф. 382 (Луцкая Униатская Генеральная Духовная Консистория Волынской губернии. – Оп. 3. – Спр. 3 (Предписания Волынского губернского правления о переходе церквей на православие, 1799 год). – Арк. 5.
- 12 Там само. – Арк. 63.
- 13 Там само. – Арк. 64.
- 14 Там само. – Арк. 22.
- 15 Там само. – Арк. 22–22 зв.
- 16 Там само. – Арк. 32.
- 17 Там само. – Арк. 36.
- 18 Там само.
- 19 Там само. – Арк. 36 зв.–37.
- 20 Там само. – Арк. 124.
- 21 Там само. – Арк. 52–52 зв.
- 22 Там само. – Арк. 86.
- 23 Там само. – Арк. 86 зв.
- 24 Там само. – Оп. 2. – Спр. 6 (Дело о запрещении униатским священникам совершать требы за 1797 год). – Арк. 3 зв.–4.
- 25 Там само. – Арк. 4 зв.
- 26 Там само.
- 27 Там само. – Арк. 4 зв.; 6 зв.
- 28 Там само. – Оп. 3. – Спр. 3 (Предписания Волынского губернского правления о переходе церквей на православие, 1799 год). – Арк. 86.
- 29 Там само. – Арк. 61.
- 30 Там само.
- 31 Там само. – Арк. 87 зв.
- 32 Державний архів Вінницької області. – Ф. Д-675 (Тульчинский нижний земский суд, г. Тульчин, Подольской губернии). – Оп. 1. – Спр. 47 (Дело по предложению Каменец-

Подольского губернатора, об усилении надзора в губернии в связи с агитацией униатских священников среди населения. – Арк. 11 зв.

33 Там само.

34 Там само. – Арк. 16.

35 Лужницький Г. Українська церква між Сходом і Заходом: Нарис історії Української Церкви / Григор Лужницький. – Філадельфія: Провидіння, 1954. – С. 458.

36 ДАВО. – Ф. 382 (Луцкая Униатская Генеральная Духовная Консистория Волынской губернии). – Оп. 3. – Спр. 3 (Предписания Волынского губернского правления о переходе церквей на православие, 1799 год). – Арк. 58.

37 Там само. – Арк. 84.

38 Там само.

39 Там само. – Арк. 84 зв.

40 Там само. – Арк. 94–94 зв.

41 Там само. – Арк. 94 зв.

42 Там само.

SUMMARY

Ruslana Sheretyuk

THE CIRCUMSTANCES OF THE RETURNING OF RIGHT-BANK UKRAINE «PIOUS» PARISHIONERS TO THE UNION AT THE END OF THE 18TH CENTURY

According to the archival documents the article clears up the circumstances of the returning of Right-Bank Ukraine novice Orthodox believers to the Uniat Church at the end of 18th century and also the response of temporal power and churchmen of Russian Empire on this process.

Key words: Russian autocracy, the emperor Pavlo I, Right-Bank Ukraine, Russian Orthodox Church, Uniat Church, archival documents.

Оксана Карліна,

*кандидат історичних наук,
доцент Волинського національного
університету імені Лесі Українки*

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА У ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ ОКРУЗІ НА ПОЧАТКУ ХІХ СТ.

Розглянуто стан унійних парафій декількох деканатів Тернопільського округу на 1814 рік, які в церковно-адміністративному відношенні упродовж деякого часу підпорядковувались відновленій Луцькій греко-католицькій єпархії. Зроблено висновок про збереження структури греко-католицької церкви у тій частині Східної Галичини, яка входила до складу Російської імперії в 1809–1815 рр., не дивлячись на політику ліквідації цієї церкви, що проводилась російським урядом на Волині.

Ключові слова: греко-католицька церква, Луцька унійна єпархія, наполеонівські війни, візитація, Тернопільський округ.